

HODANJE

HENRY DAVID THOREAU

SADRŽAJ

Hodanje	1
O autoru	26
Impresum	27

Htio bih reći koju za prirodu, za potpunu slobodu i divljinu, kao opreci samo građanskoj slobodi i kulturi – smatrati čovjeka stanovnikom, ili dijelom prirode, a ne članom društva. Htio bih izjaviti nešto ekstremno, ako time mogu postići održitost jer pobornika civilizacije ima dovoljno: ministar i školski odbor, i svatko od vas će se pobrinuti za to.

Sreo sam tek jednu, ili dvije osobe tijekom svog života koji su razumjeli umijeće hodanja, tj. odlaska u šetnju – koji su imali dar, da tako kažem, za *lutanje*: što je riječ koja je predivno izvedena iz „besposleni ljudi koji su lunjali zemljom za srednjega vijeka, i tražili milostinju pod izlikom da idu *a la Sainte Terre*,“ u Svetu Zemlju, dok bi djeca govorila: „*Evo Saint-Terrera*,“ litalice[1], svetozemljaša. Oni koji tijekom svojih šetnji nikad ne odu u Svetu zemlju, kao što se prave da idu, obični su besposličari i vagabundi; oni koji tamo odu jesu litalice u pravom smislu. Neki bi, ipak, izveli riječ iz *sans terre*, bez zemlje ili doma, što bi onda doslovno značilo bez stalnog doma, ali koji se svuda jednako osjeća kod kuće. Jer to je tajna uspješna lutanja. Onaj koji po cijeli dan sjedi u kući možda jest najveća skitnica od svih; ali litalica, u pravom smislu, nije ništa više skitnica od meandrirajuće rijeke, koja cijelo vrijeme marljivo traži najkraći put do mora. Ali ja više volim prvu verziju, koja je doista najvjerojatnija izvedenica. Jer svaka šetnja jest neka vrsta križarskog pohoda, koji propovijeda neki Petar Pustinjak u nama, da krenemo i ponovno osvojimo Svetu zemlju iz ruku nevjernika.

Istina je, mi smo tek plahi križari, i hodači koji ne poduzimaju ustrajne pothvate, pothvate bez kraja. Naše ekspedicije su tek obilasci, i završavaju navečer kod ognjišta od kojeg smo i krenuli. Polovica naše šetnje tek je vraćanje po vlastitim tragovima. Trebali bismo otići u najkraću šetnju, slučajno, u duhu neumiruće avanture, i nikad se ne vratiti – spremni da natrag pošaljemo samo svoje balzamirano srce kao uspomenu na svoja napuštena kraljevstva. Ako ste spremni napustiti majku i oca, brata i sestru, ženu i djecu i prijatelje, i nikad ih više ne vidjeti – ako ste platili sve svoje dugove, napisali oporuku, i ako ste riješili sve svoje brige, onda ste slobodan čovjek, onda ste spremni na hodanje.

Da se vratim na svoje iskustvo: moj suputnik i ja, jer ponekad imam suputnika, uživamo zamišljajući sebe kao vitezove novog, ili prije, drevnog reda – ne kao kipove na konjima ili chevaliere, ne kao ritere ili jahače, nego kao hodače, još drevniju i časniju vrstu, vjerujem. Viteški i herojski duh koji je nekoć pripadao Jahaču čini se da sada prebiva, ili se možda skrasio u hodaču – ne lutajućem vitez, nego lutajućem hodaču. On je neka vrsta četvrtog staleža, izvan Crkve, Države i Ljudi.

Osjećali smo da gotovo sami uokolo vježbamo tu plemenitu vještinu; iako bi, govoreći istinu,

i ako je vjerovati tvrdnjama, većina mojih sugrađana ponekad rado hodala, kao i ja, ali ne mogu. Nikakvo bogatstvo ne može kupiti nužnu dokolicu, slobodu i nezavisnost koji su ključni u ovom zanimanju. Ono dolazi samo od milosti Božje. Postati hodačem zahtijeva izravno odrješenje dužnosti od neba. Moraš biti rođen u obitelji hodača. *Ambulator nascitur, non fit*. Istina je, neki moji sugrađani sjećaju se i opisuju mi neke šetnje na kojima su bili prije deset godina, na kojima su bili toliko blagoslovljeni da su se na pola sata izgubili u šumi; ali znam da su se otad ograničili na autocestu, koliko god htjeli pripadati ovoj izabranoj vrsti. Bez sumnje su se osjećali uzvišeno u trenutku kad su se prisjećali svojeg tadašnjeg bića, kad su čak i oni bili šumari i odmetnici.

Stigavši u zelen gaj
U zoru ranu, radosnu
Začu tamo ptica poj
Pjesmicu im dražesnu

Odavna, reče Robin,
Ne bijah već ovdje ja
Malčice me hvata strast
Da lovim smeđa srndaća

Mislim da ne mogu očuvati svoje zdravlje i duh, ukoliko ne provedem najmanje četiri sata dnevno – a često i više – lutajući kroz šumu, preko brda i polja, potpuno slobodan od svih svjetovnih briga. Tada ni za tisuće funti ne biste od mene izvukli o čemu mislim.

Kada me ponekad podsjetite da toliko mehaničara i vlasnika dućana ostaju u svojim radnjama ne samo cijelo prijepodne nego i cijelo popodne, sjedeći prekrivenih nogu – kao da su noge stvorene da se sjedi na njima, a ne da stojimo i hodamo – skidam im kapu što već davno nisu počinili samoubojstvo.

Ja, koji ne mogu ostati u svojim odajama ni jedan dan a da ne počnem „hrđati“, ponekad bih krenuo na šetnju o jedanaestom satu, ili u četiri sata poslijepodne, prekasno da se iskupim za dan, kada se sjenke noći već miješaju s danjim svjetlom, osjećajući se kao da sam počinio grijeh za koji se moram iskupiti – priznajem da sam zaprepašten izdržljivošću, da ne kažem moralnom neosjetljivošću svojih susjeda koji se utamniče u dućanima i uredima po čitav dan, tjednima i mjesecima, da, sve skupa godinama. Nemam pojma od čega su ti ljudi – kada sjede tako u tri popodne, kao da je tri ujutro. Bonaparte može govoriti o hrabrosti u cik zore, ali to nije ništa u usporedbi s hrabrošću onoga koji u ovom popodnevnom satu može radosno

sjediti protiv sebe kakvog je poznao cijelo jutro, i izglednjivati garnizon s kojim ga veže jaka privrženost. Čudim se kako u ovo vrijeme, ili recimo oko četiri ili pet popodne, kad je prekasno za jutarnje novine, a prerano za večernje, nema opće eksplozije koja će se čuti po cijeloj ulici, raspršujući legije zastarjelih i uvriježenih pojmova i raspoloženja na zračenje kod četiri vjetra – da se zlo izliječi.

Kako ženski rod, koji je prikovan za kuću više nego muškarci, trpi sve to, ne znam, ali utemeljeno sumnjam da ih većina to *uopće* ne trpi. Kad u rano ljetno popodne, otirući seosku prašinu s odjeće žurimo pored kuća dorskih ili gotskih pročelja koje zrače spokojem, moj suputnik mi šapuće kako su otprilike u ovo doba svi ukućani u krevetu. U takvim trenucima cijenim ljepotu i slavu arhitekture, koja se ne urušava, nego zauvijek stoji uspravno, budno čuvajući spavače.

Nema sumnje da temperament i povrh toga godine imaju veze s tim. Što je čovjek stariji, to više raste njegova sposobnost da sjedi u kući i bavi se kućanskim poslovima. Postaje noćno biće u svojim navikama kako se noć približava, te izlazi samo tik prije sumraka, i u pola sata prehoda onoliko koliko mu treba.

Ali hodanje o kojem ja pričam nema nikakve veze s vježbanjem, kako je to nazvano, kao što bolesni uzimaju lijek u određen sat, kao podizanje bućica; nego je samo po sebi pothvat i avantura dana. Ako želite vježbu, krenite u potragu za vrelima života. Zamislite čovjeka kako diže bućice radi svojeg zdravlja, dok ta vrela žubore u dalekim pašnjacima, netražena.

Štoviše, morate hodati poput deve, za koju kažu da je jedina životinja koja umije dok hoda. Kada je jedan putnik zamolio Wordsworthovu sluškinju da mu pokaže gospodarev kabinet, odgovorila mu je: „Ovdje mu je knjižnica, ali je njegov kabinet vani.“

Život vani, na suncu, u divljini, bez sumnje će proizvesti određenu karakternu grubost – uzrokovat će rast deblje ovojnice preko nekih naših nježnijih prirodnih osobina, isto i na licu i rukama, kao što teški fizički rad oduzima rukama nježnost dodira. Tako ostanak u kući, s druge strane, može proizvesti glatkoću i mekoću, da ne kažem stanjivanje kože, zajedno s povećanom osjetljivošću na određene poticaje. Možda smo mogli biti podložniji utjecajima važnim za svoj intelektualni i moralni razvitak, da je sunce sjalo i vjetar puhao na nas nešto manje; nema sumnje da je to pitanje pravog omjera debele i tanke kože. Ali ja mislim da je to ovojnica koja će otpasti prilično brzo – da se prirodni lijek može pronaći u odnosu dana i noći, zime i ljeta, misli i iskustva. Tako će biti više zraka i sunčeve svjetlosti u našim mislima. Okorjeli dlanovi radnika upućeniji su u otmjenija tkiva samopoštovanja i herojstva,

čiji dodir uzbuđuje srce, nego mlitavi, tromi prsti besposlice. To je tek sentimentalnost koja danomice leži u krevetu i misli za sebe da je bijela, daleko od preplanulosti i žuljeva iskustva.

Kad hodamo, prirodno je da odemo u polja i šume: što bi se zbilo s nama da hodamo samo po vrtu ili trgovačkom centru? Čak su i neke sekte filozofa osjetile potrebu da uvezu šumu u sebe, pošto sami njeni pripadnici nisu išli u šumu. „Sadili su gajeve i gradili šetališta platana“, gdje su sjedili na *subdiales ambulationes* otvorenim trjemovima. Naravno, ništa nam ne vrijedi ako usmjerimo korake prema šumi, a oni nas ne odvedu tamo. Zabrinem se kad tijelom zađem u šumu, a da pritom nisam tamo i duhom. Tijekom popodnevne šetnje zaboravio bih na sve jutarnje obveze i dužnosti prema društvu. Ali ponekad se dogodi da se ne mogu lako otresti sela. Pomisao na neki posao mi iskrsne u glavi, a ja nisam tamo gdje i moje tijelo – ja nisam u sebi. Dok hodam, rado bih se vratio svojim osjetilima. Što ću u šumi, ako mi misli vrludaju izvan nje? Sumnjičim sebe, ne mogu a da ne protrnem kada se uhvatim zapletenim čak i u one takozvane dobre poslove, jer i to se može ponekad dogoditi.

Moja okolica pruža mnogo dobrih šetnji; pa iako već godinama hodam skoro svaki dan, ponekad i nekoliko dana zaredom, nisam ih još sve iskoristio. Posve nov vidik velika je sreća, a to još uvijek mogu dobiti svako popodne. Znam da ću za dva ili tri sata hoda stići u neobičan kraj, kakav nisam očekivao da ću ikad vidjeti. Osamljena seoska kuća koju prije nisam bio uočio jednako je dobra kao posjedi kralja Dahomeja. Ustvari, postoji neka vrsta skrivenog sklada između svojstva pejzaža unutar deset milja, odnosno unutar granica popodnevne šetnje, i sedamdeset godina ljudskog života. Nikad ih nećete u potpunosti upoznati.

Danas gotovo sav taj takozvani ljudski napredak, poput izgradnje kuća, sječe šuma i visokog drveća, izobličuje krajolik i sve više i više ga pripitomljuje i osiromašuje. Ljudi koji će početi paliti ograde i puštati šumu da preživi! Vidio sam napola uništene ograde, krajeva izgubljenih u preriji, i nekog svjetovnog škrcu s nadzornikom koji je tražio svoju među dok se oko njega nalazio raj, i nije vidio anđele koji idu amo-tamo, ali je zato tražio staru oznaku za među usred raja. Kad sam opet pogledao, vidio sam ga kako stoji usred mračne močvare, okružen vragovima, i sigurno je pronašao svoju među, tri mala kamena uz koja je zabijen kolac. Pogledavši malo bolje, vidio sam da je Princ Tame njegov nadzornik.

S lakoćom prohodam deset, petnaest, dvadeset, bilo koliko milja, počevši od vlastitih vrata, a da ne prođem pokraj neke kuće, i da ne prijeđem cestu, osim tamo gdje je lisica i kuna prelaze: prvo uz rijeku, onda pokraj potoka, zatim livadom i šumom. Kilometrima uokolo

nigdje nikoga. S mnogih brda izdaleka mogu vidjeti civilizaciju i ljudske nastambe. Farmeri i njihov trud jedva su primjetniji od drvosječa i njihovih šupa. Čovjek i njegovi poslovi, crkva i država i škola, trgovina i promet, manufaktura i poljoprivreda, čak i politika, najalarmantnija od svih – drago mi je vidjeti kako malo prostora zauzimaju u krajoliku. Politika je tek usko polje, a još uža cesta tamo u daljini vodi do nje. Ponekad onamo uputim putnika. Ako kanite poći u svijet politike, pratite veliku cestu – slijedite trgovca, neka vam njegova prašina bude u očima, i odvest će vas točno onamo; jer i taj svijet također ima svoje mjesto, i ne zauzima sav prostor. Izlazim iz njega kao što iz polja graha ulazim u šumu, i već je zaboravljen. Za pola sata mogu doći do dijela zemljine površine gdje čovjek ne boravi cijele godine, i gdje, dakle, nema politike, jer ona je poput dima cigara – tamo je, gdje su i ljudi.

Selo je mjesto prema kojem se slijevaju ulice, neka vrsta proširenja autoceste, kao što je jezero proširenje riječi. To je tijelo čije su ruke i noge ceste – trocestovno ili četverocestovno mjesto, žila kucavica i svratište putnika. Riječ selo[2] potječe od latinske riječi *vitla*, što zajedno s riječi *via*, put, ili još drevnije *ved* i *vella*, Varro potječe od *veho*, nositi, jer villa je mjesto od i do kojeg nosimo stvari. Oni koji su za život zarađivali udružujući se nazvani su *vellaturam facere*. Po svemu sudeći, otud latinska riječ *vilis* i naša *podao*[3]; također zločinac[4]. To nam sugerira kakvoj su degeneraciji seljani izloženi. Izlizani su od putovanja koja idu pored i preko njih, a da sami ne putuju.

Neki ne hodaju uopće; neki hodaju državnim cestama; malo njih hoda parcelama. Ceste su namijenjene konjima i poslovnim ljudima. Ne putujem njima često, vjerojatno zato što ne žurim stići u krčmu, dućan, štalu ili u skladište kamo one vode. Dobar sam konj za putovanja, ali cesta nije moj izbor. Slikar pejzaža koristi ljudski lik da označi cestu. Moj lik ne bi mogao iskoristiti za to. Ja ulazim u onakvu prirodu u kakvu su ulazili stari proroci i pjesnici, Manu, Mojsije, Homer, Chaucer. Možete je nazvati Amerika, ali to nije Amerika: ni Amerigo Vespucci, ni Kolumbo, niti ostali, nisu je otkrili. Postoji njezin istinitiji prikaz u mitologiji nego u bilo kojoj takozvanoj povijesti Amerike koju sam vidio.

Ipak, postoji nekoliko starih putova kojima možemo hodati a da budemo na dobitku, jer kao da su počeli voditi nekamo tek sad kad su gotovo prekinuti. To je Stara Marlborough cesta koja, mislim, sad ne ide do Marlborougha, osim ako Marlborough nije mjesto kamo me ona vodi. Usuđujem se ovdje govoriti o tome, jer pretpostavljam da postoji jedna, ili dvije takve ceste u svakom gradu.

STARA MARLBOROUGH CESTA

Gdje nekoć za novcem kopaše,
Ali ništa ne pronadoše,
Gdje Martial Miles
Katkada samo prolažaše;
Baš kao i Elijah Wood
Bojim se, sasvim uzalud:
Nijedan svat tih dana,
Osim Elishe Dugana -
Čovjeka od ispadica,
Zečeva i jarebica,
Koji ni za što ne haje,
Tek da mu se u zamke staje,
Što življaše sasvim sam,
Žestok, čestit, ponosan,
Gdje život najsladji bijaše
Neprestance ne jedaše.
Kad proljeće krv mi žesti
Kad instinkt putovanja
Šljunak mi pod noge ganja
Na staroj Marlborough cesti
Nitko je ne popravlja,
Jer nitko njome ne nastavlja,
Što kršćanin reče,
Tu put života teče.
Malen bijaše broj
Što ih zovnu daljina,
Tek gostiju roj
Irca nam Quina.
I što će to biti,
Nego smjer što nas vodi
I puka mogućnost
Da se nekamo hodi?
Krajputaši od kamena,
Ali putnika nema.
Ksenotafi gradova

Imena u krunama im skritih.
Vrijedno je vidjeti
Gdje bi *mogao* biti.
Koji kralj
Je iznudi,
To još uvijek me čudi;
Tko je izgradi, kada,
Koja izabrana vlada?
Gourgas il Lee,
Clark ili Darby?
Velika im predanost
Da grade za vječnost
Goli pločasti kamen
Putnikova uzdaha znamen,
Nek rečenica jedna, uklesana
Daje o njoj svjedočanstva znana,
Nek drugi tu se snađe
Kad u nuždi se nađe;
Ja znam redak-dva
Što svakako bi pristala,
Književnost jednu
Za čitavu zemlju,
Da ljudi je pamte
Do prosinca sljedećeg,
Pa opet u proljeće
Kad okopni snijeg.
Kad ljupkost odlaska ponuka te
Da raskrstiš s boravka mjestom
Na put oko svijeta otisnut ćeš se
Starom Marlborough cestom.

Trenutno, u ovoj okolini, najbolji dio zemlje nije u privatnom vlasništvu; krajolik se ne može posjedovati, i hodač uživa u potpunoj slobodi. Ali možda će doći dan kad će krajolik biti raskomadani i razdijeljeni u takozvane prostore užitka, u kojima će nekolicina uživati škrti, ekskluzivni užitak – kad će se razmnožiti ograde, i ljudske zamke i ostale naprave stvorene da prikuju čovjeka za javne ceste, i kad će hodanje preko površine Božje zemlje biti

shvaćeno kao ometanje posjeda nekog gospodina. Uživati u nečemu sam, obično znači odreći se istinskog užitka. Iskoristimo svoje mogućnosti, sad, prije nego što dođu loši dani.

Što čini odluku hoćemo li hodati ili ne tako teškom? Vjerujem da postoji suptilni magnetizam Prirode, koji će nas, ako mu se nesvjesno prepustimo, uputiti pravim smjerom. Nije nam svejedno kojim putem hodamo. Postoji pravi put; ali mi smo zbog gluposti i nemara podložni odabiranju pogrešnog puta. Rado bismo otišli u takvu šetnju kroz ovaj zbiljski svijet, dosad još nepoduzetu s naše strane, što savršeno simbolizira put kojim volimo putovati u unutarnjem svijetu i svijetu ideja; i ponekad nam je, bez sumnje, teško odabrati smjer, jer on još nije jasan u našim idejama.

Kad izađem iz kuće u šetnju, još nesiguran hoću li napraviti korak, i prepustiti se nagonu da odlučuje za mene, držim da ću se, koliko god se to hirovitim i čudnim čini, konačno uputiti na jugozapad, prema nekoj šumi ili livadi, ili napuštenom travnjaku ili brdu u tom smjeru. Moja igla se sporo smiruje – varira nekoliko stupnjeva i, istina, ne pokazuje uvijek na jugozapad, i ima pravo na tu razliku, ali se uvijek skrasi između zapada i jugozapada. Tamo leži moja budućnost, i zemlja se čini manje iskorištenom i bogatijom na toj strani. Obris koji bi omeđio moje kretanje ne bi bio krug nego parabola, ili nešto slično jednoj od onih kometnih orbita za koje se mislilo da su krivulje koje se ne vraćaju, a koja se u ovom slučaju otvara prema Zapadu, i u kojoj moja kuća zauzima mjesto Sunca. Okrećem se i okrećem, ponekad desecima minuta neodlučan, dok ne odlučim, po tisućiti put, da ću hodati prema jugozapadu ili zapadu. Istočno idem samo pod prisilom; ali na zapad idem svojevolumno. Tamo me ne vodi nikakav posao. Teško mi je povjerovati da ću iza istočnog horizonta pronaći lijepe krajolike, ili dovoljno divljine i slobode. Ne uzbuđuje me mogućnost hodanja onamo; ali vjerujem da se šuma koju vidim na zapadnom horizontu neprekinuto proteže do zalazećeg sunca, da tamo nema mjesta ni gradova dovoljno važnih da me ometaju. Pustite me da živim gdje hoću, na ovoj je strani grad, a na onoj divljina, i ja napuštam grad sve više i više, i povlačim se u divljinu. Ne bih trebao ovoliko naglašavati tu činjenicu, da ne vjerujem da je nešto poput ovog pretežna tendencija mojih sunarodnjaka. Moram hodati prema Oregonu, a ne prema Europi. A tim smjerom se kreće narod, i mogu reći da čovječanstvo napreduje od istoka prema zapadu. Za nekoliko godina svi ćemo biti svjedoci migracije prema jugoistoku, u naseobinu Australiju; ali to će na nas utjecati kao korak unatrag, i sudeći prema moralu i fizičkom karakteru prve generacije Australaca, ona se još nije pokazala kao uspješan eksperiment. Tata s istoka misle da zapadno od Tibeta nema ničega. „Tamo je kraj svijeta,“ kažu, „dalje nema ničega osim mora.“ To je krajnji istok, gdje oni žive.

Idemo prema istoku da shvatimo povijest i proučavamo umjetnička i književna djela, vraćamo se tragovima rase; idemo prema zapadu kao u budućnost, duhom poduzetništva i pustolovine. Atlantik je Leta, i prelazeći ga imamo priliku zaboraviti Stari svijet i njegove institucije. Ako to tada ne uspijemo, možda postoji još jedna prilika za rasu prije nego što stigne na obalu rijeke Stiks; možda na Leti Pacifika, koja je tripot šira.

Ne znam koliko je to značajno, ili u kojoj mjeri je to dokaz posebnosti, da se pojedinac u svojoj najtričavijoj šetnji uklapa u opće kretanje rase; ali znam da nešto srodno migracijskom instinktu ptica i četveronožaca – za koji se u nekim slučajevima zna da je utjecao na plemena vjeverica, natjeravši ih na opći i misteriozan pokret, za vrijeme kojeg su viđene, neki kažu, kako prelaze najšire rijeke, svaka na svojoj triješćici, s repom podignutim poput jedra, dok su uže rijeke prelazile gazeći preko svojih mrtvih – nešto što poput bijesa koji pogađa domaće životinje u proljeće, koje nazivamo crvom u repu, utječe i na nacije i pojedince, neprestano, ili s vremena na vrijeme. Ne prođe ni jato divljih gusaka gaćući iznad našeg grada, a da to u nekoj mjeri ne uzdrma vrijednost nekretnina, i da sam broker vjerojatno bih taj poremećaj uzeo u obzir.

„Na hodočašća tada idu ljudi
I poklonici hrle na sve strane“

Svaki zalazak sunca kojem svjedočim nadahne me željom da odem na Zapad, dalek i lijep poput onog u koji sunce tone. Čini se da je on svakim danom sve zapadnije i mami nas da ga slijedimo. On je Veliki Zapadni Pionir kojeg prate narodi. Mi noću sanjamo o tim planinskim lancima na obzoru, iako su možda samo sačinjeni od izmaglice, pozlaćene zrakama Sunca. Čini se da su Atlantida, i otoci i vrtovi Hesperida, neke vrste zemaljskog raja, bili Veliki Zapad drevnih naroda, zaodjeven u misterij i poeziju. Tko nije, gledajući u zalazeće Sunce, u mašti vidio vrtove Hesperida, temelj svih tih bajki?

„I tad Sunce rasprostire brežuljke sve
I tad utonu u zapadni zaljev
Naposljedku izađe *ono* u haljama plavim;
U zoru šumama i livadama novim.“

Kolumbo je osjetio težnju za zapadom jače nego itko prije. Odazvao joj se, i pronašao Novi svijet za Kastilju i Leon. Čopor ljudi tih je dana izdaleka osjetio miris svježih livada.

Gdje se na kugli zemaljskoj može naći područje koje zauzima jednako prostora kao naše

Države, tako plodno i bogato, s toliko različitih proizvoda, a u isto vrijeme toliko nastanjeno Europljanima? Michaux, koji je poznao samo dio Država kaže da su „vrste velikog drveća mnogobrojnije u Sjevernoj Americi nego u Europi; u Sjedinjenim Državama postoji više od sto četrdeset vrsta koje su više od trideset stopa; u Francuskoj postoji tek trideset koje dosežu tu visinu.“ Kasniji botaničari i više nego potvrđuju njegova opažanja. Humboldt je došao u Ameriku ostvariti svoje mladenačke snove o tropskoj vegetaciji, i ugledao ju je u njezinu najvećem savršenstvu u primitivnim šumama Amazone, najveće divljine na svijetu, koju je tako elokventno opisao. Geograf Guyot, Europljanin, ide dalje – dalje nego što sam ga spreman slijediti; ali ne i kad kaže: „Kao što je biljka stvorena za životinju, i kao što je svijet povrća stvoren za svijet životinja, tako je Amerika stvorena za čovjeka Starog svijeta... Čovjek Starog svijeta kreće na putovanje. Napuštajući visočja Azije, spušta se od postaje do postaje prema Europi. Svaki njegov korak označen je novom civilizacijom superiornijom od one prijašnje po moći razvitka. Stigavši do Atlantika, stao je na obalama nepoznatog oceana, čije granice ne poznaje, i na trenutak se okrenuo za svojim tragovima.“ Kad iscrpi bogato tlo Europe i povрати snagu, „ponovno započinje svoju pustolovnu karijeru prema zapadu kao i u najranije doba“. Toliko Guyot.

Od zapadnog impulsa koji se susreo s preprekom Atlantika nastali su trgovina i poduzetništvo modernih vremena. Mlađi Michaux, u svojim „Travels West of the Alleghanies in 1802“ kaže da je uobičajeno pitanje u tek naseljenom Zapadu bilo: „Iz kojeg dijela svijeta si ti došao? Kao da su ta golema i plodna područja bila mjesto sastanka i zajednička zemlja svih stanovnika zemaljske kugle.“

Da iskoristim jednu zastarjelu latinsku riječ, mogao bih reći, *Ex Oriente lux; ex Occidente FRUX*. Svjetlost dolazi s Istoka; plodovi dolaze sa Zapada.

Sir Francis Head, engleski putnik i guverner-general Kanade, kaže nam da „i u sjevernim i u južnim polutkama Novog svijeta Priroda ne samo da je u velikoj mjeri izložila svoja djela, nego je cijelu sliku oslikala svjetlijim i skupljim bojama od onih upotrijebljenih za ocrtavanje i uljepšavanje Starog svijeta... Nebesa nad Amerikom čine se vječno višim, nebo modrijim, zrak svježijim, hladnoća je intenzivnija, mjesec izgleda više, zvijezde su svjetlije, gromovi su glasniji, munje jarce, vjetar jači, kiša teža, planine su više, rijeke dulje, šume veće, ravnice šire.“ Ova izjava će se na kraju okrenuti protiv Buffonovog prikaza tog djela svijeta i njegovih proizvoda.

Linnaeus je davno rekao „*Nescio quae facies lita, glabraplantis Americanis*“. (Ne znam što je to radosno i nježno kad su u pitanju američke biljke); i mislim da u ovoj zemlji nema ili da, u

najboljem slučaju, ima vrlo malo, *Africanae bestiae*, afričkih zvijeri, kao što su ih Rimljani zvali, i da je s tim u vezi neobično prikladna za nastanjivanje čovjeka. Rečeno nam je da unutar tri milje od centra istočnoindijskog grada Singapura, nekoliko stanovnika godišnje ugrabe tigrovi; ali u Sjevernoj Americi putnik može skoro posvuda leći noću u šumu bez straha od divljih zvijeri.

To su ohrabrujuća svjedočenja. Ako Mjesec izgleda veći nego u Europi, vjerojatno i Sunce izgleda veće. Ako se nebesa Amerike čine beskonačno višima, i zvijezde sjajnijima, vjerujem da te činjenice simboliziraju visine do koje će se jednog dana uzdići filozofija, poezija i vjera njezinih stanovnika. Na kraju će se, vjerojatno, netvarno nebo američkom umu činiti mnogo višim, a svjetlucanje koje ga obasipa mnogo sjajnijim. Jer vjerujem da klima tako djeluje na čovjeka – kao što u planinskom zraku postoji nešto što hrani duh. Zar neće čovjek pod tim utjecajima i intelektualno i fizički izrasti do većeg savršenstva? Ili je nevažno koliko maglovitih dana ima u njegovu životu? Vjerujem da ćemo biti maštovitiji, da će nam misli biti jasnije, svježije, i eteričnije, poput našeg neba – naša shvaćanja razumljivija i šira, poput naših ravnica – naš intelekt općenito na višoj razini, poput naših gromova i munja, naših rijeka, planina i šuma – a naša će srca širinom, dubinom i veličinom biti u skladu s našim unutarnjim morima. Možda će se putniku na našim licima ukazati nešto, od šeboja i vrijesa, od sreće i spokoja, a neće znati što. Inače, kojem kraju ide svijet, i zašto je Amerika otkrivena?

Amerikancima jedva trebam reći –

„Ka zapadu zvijezda carstva putuje.“

Kao istinski domoljub, trebao bih se sramiti pomisli da je Adamu bilo ugodnije u raju nego što je gorštaku u ovoj zemlji.

Naše simpatije u Massachusettsu nisu ograničene na New England; iako smo se možda otuđili od Juga, simpatiziramo sa Zapadom. Tamo je dom mlađih sinova, koji su poput Skandinavaca krenuli preko mora po svoje nasljedstvo. Prekasno je za studiranje hebrejskog; važnije je razumjeti sleng današnjice.

Prije nekoliko mjeseci otišao sam razgledati panoramu Rajne. To je bilo poput sna o srednjem vijeku. Plutao sam niz njenu povijesnu struju u nečemu višem od mašte, ispod mostova koje su izgradili Rimljani, koje su popravili kasniji junaci, kraj gradova i dvoraca čija su sama imena bili glazba u mojim ušima, a uz svaki od njih veže se legenda. Bili su to

Ehrenbreitstein, Rolandseck i Coblenz, koje sam samo znao iz povijesti. Bilo je ruševina koje su me vrlo zanimale. Činilo se da iz njihovih vinograda i brda, dolina i voda dolazi prigušena muzika, kao od križara koji odlaze u Svetu zemlju. Plutao sam začaran, kao da sam se odjednom našao u dobu junaka, i udisao sam ozračje viteštva.

Nedugo potom, otiđoh razgledati panoramu Mississippija, i kako sam napredovao uz rijeku u svjetlu dana, ugledah kako na parobrode ukrcavaju drvo, brojio sam rastuće gradove, gledao svježije ruševine Nauvooa, promatrao Indijance kako se kreću preko rijeke na zapad, i, kao što sam prije posjetio Moselle, tako sam sad posjetio Ohio i Missouri i čuo legende o Dubuqueu i Wenoninom klifu – i dalje više razmišljajući o budućnosti nego o prošlosti ili sadašnjosti – vidio sam da je to Rajnina struja druge vrste; da su temelji dvoraca još nepostavljeni, i slavni mostovi će tek biti bačeni preko rijeke; i osjetio sam da je *ovo doba junaka*, iako mi to ne znamo, jer je junak najčešće najjednostavnija i najnepoznatija osoba.

* * *

Zapad o kojem pričam samo je drugo ime za Divljinu; a ono što sam se pripremao reći jest da je u Divljini očuvanje Svijeta. Svako stablo šalje svoja vlakna u potragu za Divljinom. Gradovi je uvoze po svaku cijenu. Ljudi oru i plove za nju. Otamo dolaze tonovi i laveži koji upozoravaju čovječanstvo. Naši preci bili su divljaci. Priča o Romulu i Remu koje je došla vučica nije beznačajna bajka. Osnivači svake države koja je dosegla znamenitost svoje korijene i snagu vuku iz sličnih divljih izvora. Zbog toga što djecu Carstva nije došla vučica, osvojila su ih i zauzela njihova mjesta djeca sjevera koje je ona došla.

Vjerujem u šumu, i livadu, i u noć u kojoj kukuruz raste. Potrebna nam je infuzija omorike ili arbor vitae u našem čaju. Postoji razlika između jedenja i pijenja za snagu i obične proždrljivosti. Hotentoti rado jedu koštanu moždinu antilopa kudu i ostalih antilopa sirovu, kao nešto posve uobičajeno. Neki naši sjeverni Indijanci jedu sirovu koštanu moždinu arktičkog soba, kao i razne druge njegove dijelove, uključujući vrhove rogova, dokle god su mekani. U tome su, možda, nadmašili kuhare Pariza. Oni dobiju ono što obično ode na održavanje vatre. To je vjerojatno bolje od tovljene govedine i svinjetine iz klaonica, da se od nekoga napravi čovjek. Dajte mi divljinu čiji pogled ne može izdržati nijedna civilizacija – kao da živimo od moždine kudu antilopa koju jedemo sirovu.

Postoje neki međuprostori koji graniče s pjesmom drozda, kamo bih preselio – divlje zemlje

u koje nijedan doseljenik nije dospio; na koje sam se, mislim, već prilagodio.

Afrički lovac Gordon-Cumming kaže nam da koža afričke antilope, kao i koža većine drugih tek ubijenih antilopa, divno miriše na travu i drveće. Htio bih da svaki čovjek bude toliko nalik divljoj antilopi, da bude dio i čestica Prirode, da cijelo njegovo biće slatko obavijesti naša osjetila o njegovoj prisutnosti, i podsjeti nas na dijelove Prirode koje najviše posjećuje. Ne osjećam potrebu da budem satiričan, kad traperov kaput ispusti vonj ondatre; taj mi je miris slađi od mirisa koji odaju oprave trgovaca ili učenjaka. Kad uđem u njihove garderobe i dodirujem njihova svečana odijela, to me ne podsjeti na travnate ravnice i cvjetne livade na kojima su bili, nego na prašnjave trgovačke burze i knjižnice.

Potamnijela koža i više je nego vrijedna poštovanja, i možda je maslinasta boja za čovjeka prikladnija od bijele – za stanovnika šume. „Blijedi bijeli čovjek!“ ne čudim se što su ga Afrikanci sažalijevali. Prirodoslovac Darwin reče: „Bijelac koji se kupava pokraj Tahićana je poput biljke izblijeđene vrtlarstvom u usporedbi sa zdravom, tamnozelenom biljkom koja buja na otvorenim poljima.“

Ben Johnson izjavljuje:

„Kako je blizu dobrome ono što je lijepo!“

A ja bih rekao:

Kako je blizu dobrome ono što je *divlje*!

Život se podudara s divljinom. Najživlje je najdivljije. Još nepodređena čovjeku, njezina prisutnost ga osvježava. Onaj koji je neprekidno išao dalje i koji se nikad nije odmarao nakon rada, tko je brzo rastao i stalno tražio nešto od života, uvijek bi se našao u novoj zemlji ili divljini, okružen sirovim materijalom života. Penjao bi se preko srušenih debala prašumskih stabala.

Nada i budućnost za mene ne leže na tratini ili na obrađenoj zemlji, niti u gradovima, nego u neprohodnim i podrhtavajućim močvarama. Kada sam prije analizirao svoju naklonost prema nekoj farmi koju sam mislio kupiti, redovito sam primjećivao da me zanima samo nekoliko kvadratnih metara neprohodne i bezdane močvare – prirodne kaljuže u jednom kutu farme. To je bio dragulj koji me je zabljesnuo. Više životne energije crpim iz močvara koje okružuju moj rodni grad nego iz obrađenih vrtova u selu. U mojim očima nema bogatijeg tla od onih gustih postelja omorika (*Cassandra calyculata*) koje prekrivaju ta meka mjesta zemljine

površine. Botanika ne može ići dalje od kazivanja imena grmova koji tamo rastu – borovnica, andromeda, lovorova ruža, azaleja, rhodora – sve one stoje u drhtećem tresetu. Često pomislim da bih volio imati kuću ispred te gomile tmurnog, crvenog grmlja, izostavio bih parcele ostalog cvijeća i ograde, presađene omorike i uređene kutije; čak i šljunčane prilaze – imati tu plodnu točku ispod mojih prozora, a ne nekoliko tačaka naveze ne zemlje tek toliko da pokriju pijesak izbačen prilikom kopanja podruma. Zašto ne bih postavio svoju kuću, svoj salon, iza te parcele, umjesto iza oskudne skupine rariteta, bijednih isprika za Prirodu i Umjetnost, koju nazivam prednjim dvorištem? Podvig je raščistiti i napraviti sve tako da izgleda pristojno i nakon što odu zidar i stolar, iako se to čini koliko za prolaznika toliko i za onoga tko će tu stanovati. Ograda koja je urađena s najviše ukusa nikad mi nije bila prihvatljiv predmet proučavanja; čak i najprofinjeniji ornamenti, vrhovi žirova, što sve ne, uskoro bi mi dosadili, umorili me, i zgadili mi se. Dovedite svoje pragove do samog ruba močvare (iako to možda nije najbolje mjesto za suh podrum), tako da nema prilaza za građane s te strane. Prednja dvorišta nisu stvorena da bi se kroz njih ušlo, nego zato da bi se, u najboljem slučaju, prošlo, a ulaziti bi se moglo na stražnji ulaz.

Možete me smatrati perverznom, ali kad bi mi predložili da stanujem u susjedstvu najljepšeg vrta koji je ljudska umjetnost bila u stanju domisliti ili u tmurnoj, mrkoj močvari, sigurno bih se odlučio za močvaru. O, građani, kako su mi isprazni vaši napori!

Moj duh se nepokolebljivo uzdiže proporcionalno okolnoj pustoši. Dajte mi ocean, pustinju ili divljinu! U pustinji, čisti zrak i samoća nadoknađuju potrebu za vlagom i plodnošću. Putnik Burton o tome kaže: „Vaš se *moral* poboljša; postanete iskreni i srčani, gostoljubivi i čestiti... u pustinji alkoholna pića izazivaju samo gađenje. Ima strastvenog užitka u pukom tjelesnom postojanju.“ Oni koji su dugo putovali tatarskim stepama kažu: „Pri ponovnom ulasku u kultivirane krajeve tlačili su nas i gušili uskomešanost, zbunjenost i nemir civilizacije; činilo se kao da nam ponestaje zraka, osjećali smo se kao da ćemo svaki tren umrijeti od gušenja“. Kad bih se išao okrijepiti, potražio bih najmračniju šumu, gustu i beskrajnu, i građaninu najtmurniju močvaru. U močvaru ulazim kao na sveto mjesto – *sanctum sanctorum*. Tamo je snaga, jezgra Prirode. Divlja šuma prekriva djevičansku crnicu – to isto tlo dobro je i za ljude i za drveće. Ljudsko zdravlje zahtijeva onoliko jutara livada za pogled, koliko njegova farma proizvodi smeća. Postoje snažna mesa kojim se hrani. Grad ne spašavaju pravednici koji u njemu žive, nego šume i močvare koje ga okružuju. Općina gdje se na površini talasa jedna prašuma, dok druga prašuma trune ispod nje – takav je grad namijenjen ne samo za uzgoj kukuruza i krumpira, nego i pjesnika i filozofa za nadolazeće doba. Na takvom su tlu odrastali Homer i Konfucije i ostali, iz takve divljine dolazi Reformator jedući skakavce i

divlji med.

Očuvanje divljih životinja općenito podrazumijeva stvaranje šume u kojoj će moći prebivati ili samo uteći u nju. Tako je i s čovjekom. Prije sto godina prodavali su na ulicama koru stabala oguljenu u našim vlastitim šumama. U samom izgledu tih drevnih, mrkih stabala nalazio se, mislim, sastojak za štavljenje, koji je otvrdnuo i ojačao samu srž ljudske misli. Ah, već se tresem zbog ovih razmjerno degeneriranih dana svog rodnog sela, kada ne možeš skupiti tovar kore pristojne debljine – i kad više ne proizvodimo katran i terpentini.

Civilizirane nacije – Grčku, Rim, Englesku – održavale su drevne šume koje od pamtiviljeka trunu tamo gdje one traju. Preživljavaju dok god tlo nije iscrpljeno. Avaj za ljudsku kulturu! Ne može se puno očekivati od nacije, kad je crnica na kojoj raste povrće iscrpljena, pa je prisiljena praviti gnojivo od kostiju svojih očeva. Tamo se pjesnik uzdržava od svojeg suvišnog sala, a filozof je spao na svoju koštanu srž.

Rečeno je da je zadatak Amerikanca „obrađivati djevičansko tlo“, i da je „tamo poljodjelstvo poprimilo dosad neviđene razmjere“. Mislim da farmer preuzima mjesto Indijanca, čak i stoga što spašava livadu, čineći tako sebe jačim, i u nekom pogledu prirodnijim. Nekidan sam promatrao usamljenu ravnu liniju dugačku kojih šestotinjak jardi koja prolazi kroz močvaru, na čiji bi se ulaz mogle napisati riječi koje je Dante pročitao na ulazu u Pakao – „Ostavite svaku nadu, vi koji ulazite!“ – tj. ne nadajte se da ćete ikad izaći; gdje sam jednom vidio svog poslodavca do grla u močvari svog vlasništva kako pliva ne bi li se spasio, iako je još bila zima. Imao je još jednu sličnu močvaru koju uopće nisam mogao osmotriti jer je bila pod vodom, i svejedno je, s pažnjom usmjerenom na treću močvaru, koju sam promatrao iz daljine, primijetio, vjeran svojim nagonima, da je se ni za što neće odreći, zbog blata koje je sadržavala. I taj čovjek namjerava sve opasati jarkom tijekom 40 mjeseci, i tako to otkupiti magijom svoje lopate. Spominjem ga samo kao tip jedne vrste.

Oružja kojima smo izvojevali najvažnije pobjede, i koja bi poput naslijeđa trebala biti prenošena s oca na sina, nisu mač i koplje, nego mačeta, kosa, lopata i motika, zahrđale od krvi mnogih livada, i zaprljane prašinom mnogih teško izboreni polja. Sam vjetar je otpuhao indijansko kukuruzno polje u livadu, i pokazao nam put koji nije umio pratiti. Nije imao bolje oruđe od školjke, kojim bi se ušančio u zemlju. Ali farmer je naoružan plugom i lopatom.

U literaturi nas privlači samo ono divlje. Dosada je samo drugo ime za pitomost. Oduševljava nas necivilizirano i slobodno razmišljanje u *Hamletu* i *Ilijadi*, u *Svetom pismu* i mitologijama,

ono što se ne uči u školama. Kao što je divlja patka hitrija i ljepša od domaće, tako je i s divljom misli, čija srednjojesenska rosa leti iznad močvara. Istinski dobra knjiga je nešto prirodno, i neočekivano i neopisivo lijepo i savršeno, poput divljeg cvijeta otkrivenog na prerijama Zapada ili u džunglama Istoka. Genij je svjetlo koje osvjetljava mrak, poput bljeska munje, koje možda razara sam hram znanja, a ne mala svijeća upaljena na kamenoj ploči ognjišta jedne rase, koju izbljedi svjetlost običnog dana.

Engleska literatura, od trubadura pa do Jezerskih pjesnika – Chaucer i Spenser i Milton, čak i Shakespeare – ne odiše baš svježim, i u tom smislu, divljim tonovima. Ona je u biti pitoma i uljudena literatura, odražava Grčku i Rim. Njezina divljina je zelena šuma, njezin divlji čovjek – neki Robin Hood. Postoji mnogo srdačne ljubavi za Prirodu, ali ne toliko i same Prirode. Njezine kronike govore nam kad su izumrle njezine divlje životinje, ali ne i kad je izumro njezin divlji čovjek.

Humboldtova znanost je jedna stvar, a poezija sasvim druga. Današnji pjesnik, koji se nije u stanju oduprijeti znanstvenim otkrićima i nakupljenom znanju čovječanstva, nema nikakvu prednost pred Homerom.

Gdje je literatura koja Prirodi daje izražaj? Pjesnik je onaj tko je u stanju navesti vjetrove i struje da mu služe, da govore u njegovo ime; tko zakiva riječi za njihov iskonski smisao, kao što farmeri svako proljeće zabijaju kolce u zemlju, koje je mraz prethodno izvalio; tko svoje riječi derivira onoliko često koliko ih i koristi – presađuje ih na list papira sa zemljom još pričvršćenom za korijenje; čije su riječi toliko istinite i svježije i prirodne da se čini kao da se šire poput pupoljaka kad se proljeće bliži, premda leže napola ugušene između dva pljesniva lista u knjižnici – da tamo cvjetaju i rađaju plodom, u skladu sa svojom naravi, svake godine, za svoje vjerne čitatelje, suosjećajući s okolnom Prirodom.

Ne znam postoji li poezija koju bih citirao i time vjerno izrazio ovu čežnju za Divljinom. Gledano s te strane, najbolja poezija je pitoma. Ne znam gdje bih našao, u kojoj književnosti, drevnoj ili modernoj, opis Prirode koji me zadovoljava, koju čak i ja poznajem. Vidjet ćete da zahtijevam nešto što ni Augustovsko ni Elizabetinsko doba, ukratko što nijedna *kultura* ne može dati. Mitologija je tome bliža više od ičega. U koliko je plodnijoj Prirodi ukorijenjena grčka mitologija od engleske literature! Mitologija je ljetina kojom je Stari svijet rađao prije nego što se njegovo tlo iscrpio, prije nego što su misao, fantazija i mašta zaraženi snijeti; i koja i dalje rađa tamo gdje prvobitna snaga ne jenjava. Ostala literatura traje onoliko dugo koliko i brijestovi koji bacaju sjene na naše kuće; ali mitologija je poput velikog zmajevog drveta sa Zapadnih otoka, stara poput čovječanstva, i trajat će jednako dugo; jer truljenje

ostale književnosti čini tlo na kojem ona raste.

Zapad se sprema dodati svoje bajke onima s Istoka. Nakon što su doline Gangesa, Nila i Rajne dale svoju ljetinu, ostaje da vidimo što će proizvesti doline Amazone, Platte, Orinoca, St. Lawrencea i Mississippija. Možda će u toku godina, kad američka sloboda postane izmišljotina prošlosti – kao što je u neku ruku ona izmišljotina današnjice – pjesnici svijeta biti nadahnutim američkom mitologijom.

Najluđi snovi čak i najluđih ljudi nisu ništa manje istiniti, premda se možda ne bi trebali preporučiti shvaćanju danas najuobičajenijem među Englezima i Amerikancima. Ne preporučuje se svaka istina zdravom razumu. Priroda ima mjesta za divlju pavitinu kao što ima mjesta i za kupus. Neki istiniti iskazi podsjećaju na nešto – neki su samo razboriti, poput fraze – neki su proročanski. Neki oblici bolesti mogu čak nagovijestiti određeni oblik zdravlja. Geolog je otkrio da figure zmija, grifona, letećih zmajeva i ostalih fantastičnih ukrasa na grbovima imaju prototip u oblicima fosilnih vrsta koje su izumrle i prije nego se pojavio čovjek, i stoga „ukazuju na blijedo i sjenovito znanje o prijašnjem stanju živih organizama“. Hindusi su sanjali da Zemlja počiva na leđima slona, slon na kornjači, a kornjača na zmiji; i makar je to možda nevažna slučajnost, neće biti neprimjereno sada reći da je u Aziji nedavno otkrivena fosilna kornjača dovoljno velika da drži slona na leđima. Priznajem da sam sklon tim ludim idejama, koje transcendiraju poredak vremena i razvitka. One su najuzvišenija rasonoda intelekta. Jarebica voli grašak, ali ne onaj koji ide s njom u lonac.

Ukratko, sve dobre stvari su divlje i slobodne. Ima nečega u zvuku glazbe, bilo da joj je izvor instrument ili ljudski glas – uzmimo na primjer zvuk lovačkog roga u ljetnoj noći – koji me po svojoj divljini, govorim bez satire, podsjeća na krikove što ih divlje zvijeri ispuštaju u svojim šumama. Toliko njihove divljine mogu razumjeti. Za prijatelje i susjede dajte mi divlje, a ne pitome ljude. Divljina barbara je samo blijedi simbol divljaštva s kojim se susreću dobri ljudi i ljubavnici.

Volim vidjeti domaće životinje kako ponovno zadobivaju svoje urođeno pravo – svaki dokaz da nisu u potpunosti izgubili svoje iskonske navike i snagu; kao susjedovu kravu kad pobjegne sa svog pašnjaka u rano proljeće i hrabro zapliva rijekom, hladnom, sivom plimom, 100-150 jardi širokom, nabujalom od otopljenog snijega. To je bizon koji prelazi Mississippi. Ovaj podvig u mojim očima vraća malo dostojanstva stadi. Sjemenke nagona sačuvane su ispod debele kože stoke i konja, poput sjemenki u utrobi zemlje, na neodređeno vrijeme.

Bilo kakva zaigranost stoke neočekivana je. Jednog dana ugledao sam stado volova i krava kako trče uokolo i bezbrižno skakuću, poput golemih štakora, ili čak mačaka. Tresli su glavama, podizali repove, jurili uzbrdo i nizbrdo, i prema rogovima, ali i po kretnjama, uočio sam njihovu povezanost s rodnom srnom. Ali, avaj! Iznenađeni glasni „Opa!“ odjednom je umrtvio njihovu vedrinu, sveo ih s mesa divljači na govedinu, ukrutio njihove bokove i tetive kao u lokomotive. Tko je, osim Nečastivog, uzviknuo „Opa!“ čovječanstvu? Uistinu, život stoke, poput života mnogih ljudi, tek je neka vrsta pokretljivosti; pomiču se s jedne na drugu stranu, a čovjek se, sa svojom mašinerijom susreće s konjem i volom na pola puta. Što god dodirne bič, postane oduzeto. Tko bi ikad razmišljao o *polovicama* bilo kojeg roda gipkih mačaka, kao što pričamo o goveđim *polovicama*?

Raduje me što konje i volove moraju slomiti prije nego što ih učine robljem ljudi, i što i sami ljudi imaju neke divlje sjemenke za posijati prije nego što postanu poslušni članovi društva. Nesumnjivo, nisu svi ljudi jednako prikladni za civilizaciju; i jer je većina, poput pasa i ovaca, pitoma po nasljednoj ćudi, no to nije razlog da ostali slome svoju prirodu kako bi bili svedeni na istu razinu. Ljudi su uglavnom slični, ali ih mora biti više da bi ih moglo biti svakakvih. Ako treba ispuniti priprostu zadaću, jedan će čovjek jednako dobro obaviti posao kao gotovo svaki drugi; ako je u pitanju uzvišena svrha, treba se u obzir uzeti individualna odličnost. Svatko je u stanju začepiti rupu da spriječi propuh, ali nijedan drugi čovjek nije mogao ispuniti tako izvanrednu svrhu kao što je to učinio autor sljedećeg ilustrativnog primjera. Konfucije je rekao: „Oderane tigrove i leopardove kože iste su kao oderane kože psa i ovce.“ Ali nije uloga istinske kulture da pripitomljava tigrove, niti da ovce čini divljima; a deranje njihove kože za cipele nije najveća korist koju od njih možemo izvući.

Kada gledam popis muških imena na stranom jeziku, poput popisa vojnih časnika, ili autora koji su pisali o određenoj temi, iznova se podsjetim kako nema ničega u imenu. Ime Menschikoff, na primjer nije mojem uhu ljudskije od mačjeg brka i ako se mene pita moglo bi pripadati i štakoru. Imena Poljaka i Rusa zvuče nam jednako kao što njima zvuče naša. Kao da su nastala iz dječjeg brbljanja – Iery wiery ichery van, title-tol-tan. U mislima vidim krdo divljih stvorenja kako preplavljuje zemlju, i svakom od tih bića pastir je priljepio neki barbarski zvuk u svom vlastitom dijalektu. Imena ljudi su, naravno, jednako trivijalna i besmislena kao što su to Bose i Tray, imena pasa.

Mislim da bi bilo pametno ljude nazivati kolektivnim imenom po kojem su već poznati. Bilo bi nužno znati samo rod i možda rasu, da se upozna pojedinca. Nespremni smo povjerovati da je svaki obični vojnik u rimskoj vojsci imao svoje vlastito ime – jer nismo pretpostavili da

ima vlastiti karakter.

Trenutno su nadimci naša jedina istinita imena. Znao sam dječaka, kojeg su zbog viška energije njegovi prijatelji zvali Razbijač, i to je s pravom potisnulo njegovo krsno ime. Neki putnici nam kažu da se Indijancima isprva ne daje ime, nego ga oni zarađuju, i njihovo ime je njihova slava: u nekim plemenima dobivalo bi se novo ime sa svakim novim podvigom. Bijedno je kad čovjek nosi ime čisto zbog praktičnosti, kad nije zaradio ni ime ni slavu.

Neću dopustiti da mi puka imena čine razliku, nego ću, usprkos njima, i dalje vidjeti ljude u krdima. Poznato ime ne može mi učiniti čovjeka manje čudnim. Ono može biti dano divljaku koji u tajnosti zadržava svoju divlju titulu zarađenu u šumi. Imamo divljaka u sebi, i neko divlje ime je možda zabilježeno negdje kao naše. Vidim, moj susjed nosi poznati pridjevak William ili Edwin, i skida ga zajedno s jaknom. Ne prijanja uz njega kad spava ili kad se ljuti, ili kad se uzbuđuje potaknut strašću ili nadahnućem. Čini mi se kako u takvim trenucima čujem kako netko iz njegova roda izgovara njegovo iskonsko divlje ime na nekom teško izgovorljivom ili pak melodičnom jeziku.

Ovdje je ta naša beskrajna, divlja, zavijajuća majka, sveprisutna Priroda, s takvom ljepotom, s takvom ljubavlju prema svojoj djeci, poput leoparda; a ipak smo tako rano otrgnuti od njenih grudi i predani društvu, toj kulturi koja je isključivo interakcija između čovjeka i čovjeka – neka vrsta križanja koje u najboljem slučaju stvara tek englesko plemstvo, civilizaciju predodređenu da brzo skonča.

U društvu, u najboljim čovjekovim ustanovama lako je otkriti određenu preuranjenu zrelost. I kada bi još uvijek morali biti odrastajuća djeca, mi smo već mali ljudi. Dajte mi kulturu koja dovozi mnogo blata s livada i produbljuje tlo – ne onu koja vjeruje jedino ugrijanom gnojivu, poboljšanim alatima i kulturnim običajima!

Mnogi bi se jadni, umorni student brže razvijao, intelektualno i fizički, da umjesto što ostaje dokasna budan, spava snom pravednika.

Možda postoji višak i stvaralačkog svjetla. Francuz Niepce otkrio je „aktinizam,“ moć Sunčevih zraka da izazovu kemijski efekt; da na granitne stijene, kamena zdanja i metalne kipove, „djeluju podjednako razorno tijekom sunčanih sati, i da zbog zakona ništa manje divne prirode, oni uskoro propadnu pod nježnim dodirima najsuptilnijeg djelovanja svemira.“ Ali primijetio je da „tijela koja dožive promjenu tijekom dana, imaju sposobnost povratka u prvotno stanje tijekom noćnih sati, kad na njih više ne utječu ti podražaji“. Otuda izvodimo

zaključak da su „sati mraka jednako potrebni neživoj tvari kao što su noć i san potrebni živim bićima“. Čak ni mjesec ne sjaji svaku noć, nego prepušta mjesto tami.

Ne bih htio da je svaki čovjek, pa ni svaki njegov dio kultiviran, kao što ne bih htio ni da je svako jutro zemlje kultivirano: dio neka bude obrađena zemlja, ali neka veći dio budu šume i livade, koje ne bi samo služile neposrednoj svrsi, već bi godišnjim raspadanjem vegetacije koje sadržavaju, pripremale crnicu za daleku budućnost.

Postoje druga pisma koje bi dijete moglo naučiti osim onog koje je izmislio Cadmus. Španjolci imaju dobru sintagmu kojom izražavaju to divlje i nejasno znanje, *Gramatica parda*, žutosmeđa gramatika, svjetovna mudrost, neka vrst majke – dovrtljivost proizišla od istog leoparda kojeg sam spominjao.

Čuli smo za Društvo za širenje korisnog znanja. Rečeno je da je znanje moć, i tomu slično. Ja mislim da nam je jednako potrebno Društvo za širenje korisnog neznanja, što možemo nazvati lijepim znanjem, znanjem koje je korisno u višem smislu: jer što su naša hvaljena takozvana znanja nego umišljanje da nešto znamo, nešto što nam oduzima prednost našeg stvarnog neznanja? Ono što mi nazivamo znanjem često je naše pozitivno neznanje; neznanjem nazivamo naše negativno znanje. Dugim godinama strpljivog rada i čitanjem novina – jer što su znanstvene knjižnice nego novinski arhivi? – čovjek akumulira mnoštvo činjenica, pohranjuje ih u pamćenje, i onda, u nekom proljeću svog života odluta u velika polja misli, i on, kao što to već biva, ode pasti poput konja, i ostavi svoju ormu u staji. Ponekad bih rekao Društvu za širenje korisnog znanja – Oдите pasti. Dovoljno ste dugo jeli sijeno. Stiglo je proljeće sa zelenim usjevima. Čak se krave odvoje na travnjake pred kraj svibnja; premda, čuo sam za jednog neobičnog farmera koji je držao kravu u staji cijelu godinu i hranio je samo sijenom. Društvo za širenje korisnog znanja uvijek se tako odnosi prema svojoj stoci.

Čovjekovo neznanje ponekad je ne samo korisno nego i lijepo – dok je njegovo takozvano znanje često i više no beskorisno, a usto i ružno. S kim je bolje imati posla – s onim koji ne zna ništa o predmetu, s onim, što je vrlo rijetko, koji zna da ništa ne zna, ili s onim koji zapravo zna nešto o tome, ali misli da zna sve?

Moja želja za znanjem je povremena; ali moja želja da uronim glavu u sfere nepoznate mojim nogama trajna je i neprekidna. Najviše što možemo postići nije znanje, nego suosjećanje s inteligencijom. Ne znam da je to više znanje zapravo išta određenije od novog i velikog iznenađenja zbog iznenadnog otkrića o manjkavosti svega onog što smo prije nazivali

znanjem – otkrića da ima više stvari u raju i na zemlji od onih o kojima sanjamo u svojoj filozofiji. To je prosijavanje sunca kroz maglu. Čovjek ne može *znati* u išta višem smislu od ovog, ništa više od toga da može spokojno i nekažnjeno gledati u lice sunca. „Nećete to uočiti onako kako uočavate određene stvari“, kažu kaldejske proročice.

Ima nešto servilno u navici traženja zakona koji bismo mogli poštovati. Možemo proučavati zakone materije radi vlastite udobnosti, ali uspješan život ne poznaje zakone. To je zasigurno neugodno otkriće – zakon nas obvezuje na nešto o čemu nismo znali prije nego što smo postali obvezani. Živite slobodno, djeco magle – poštovanje znanju, ali mi smo svi djeca magle. Čovjek koji si uzima slobodu da živi, iznad svih je zakona, na temelju svojeg odnosa sa zakonodavcem. „To je aktivna dužnost“, kaže Vishnu Purana, „koja nije tu da bi nas obvezala; to je znanje koje nas oslobađa: sve ostale dužnosti su dobre jedino zbog opreza; sve ostalo znanje je samo domišljatost umjetnika.“

Nevjerojatno je koliko malo događaja i kriza ima u našoj povijesti; kako smo malo razgibavali i istraživali vlastiti um; koliko smo malo iskustava sakupili. Volio bih da je istina da rastem naglo i brzo, iako bi moj rast poremetio tu dosadnu smirenost – iako bi to bila borba kroz duge, mračne, zagušljive noći ili sezone tmine. Bilo bi dobro da su naši životi božanske tragedije, umjesto ovih beznačajnih komedija i farsi. Izgleda da su Isus, Dante, Bunyan i ostali vježbali svoje umove više nego mi: bili su izloženi kulturi kakvu naše škole i fakulteti ne mogu ni zamisliti. Čak je i Muhamed, iako mnogi vrište na spomen njegova imena, imao više onoga za što će živjeti i umrijeti nego što oni obično imaju.

Kad, vrlo rijetko, neka misao posjeti nekoga, dok možda hoda pokraj tračnica, tada vagoni prolaze a da ih on stvarno ne čuje. Ali uskoro, nekim neumoljivim zakonom naš život prođe dalje, a vagoni se vrate.

„Nježni povjetarce, što nevidljivo lutaš,
I povijaš čičke oko olujne Loire,
Putniče vjetrovitih dolina,
Što mi tako rano napusti uho?“

Dok gotovo sve ljude privlači društvo, samo ih nekolicinu privlači priroda. Meni se ljudi u svom odnosu s prirodom, usprkos njihovoj umjetnosti, uglavnom čine nižim od životinja. To često nije lijep odnos, kao u slučaju životinja. Kako malo cijenimo ljepotu krajolika! Rečeno nam je da su Grci svijet nazivali *Kosmos*, Ljepota, ili Red, ali nije nam jasno zašto su to činili, i mi to procjenjujemo tek kao zanimljivu filološku činjenicu.

Što se mene tiče, osjećam da s obzirom na prirodu živim nekom vrstom graničnog života, na međama svijeta u koji s vremena na vrijeme provalim, a moje domoljublje i privrženost Državi u čije se teritorije, izgleda, povlačim, nalik su domoljublju i privrženosti odmetnika. Da dospijem u život koji nazivam prirodnim, rado bih slijedio čak i lutajući plamen kroz močvare i bare kakve ne možete ni zamisliti, ali nikakav mjesec ni krijesnica nisu mi pokazali put onamo. Priroda je osobnost tako neobuhvatna i univerzalna da nikad nismo vidjeli jedno od njenih lica. Hodač koji hoda kroz njemu poznata polja koja se protežu oko mog rodno grada ponekad se zatekne na zemlji drukčijoj od one opisane u vlasničkom listu, kao da je na nekom dalekom polju na granici s današnjim Concordom, gdje prestaje njezina jurisdikcija, i gdje prestaje važiti ideja koju riječ concord[5] sugerira. Te farme koje sam proučavao, te granice koje sam postavio, čine se blijedima, kao da ih promatram kroz maglu; ali nemaju kemikaliju koja bi ih učvrstila; one blijede s površine stakla; a slika koju je slikar naslikao maglovito probija odozdo. Svijet koji obično poznajemo ne ostavlja tragove, niti će imati obljetnicu.

Prošetah Spauldingovom farmom jedno popodne. Ugledah kako zalazeće sunce baca svjetlost na suprotnu stranu skladne borove šume. Njegove zlatne zrake raštrkavale su se po šumskim čistinama kao po nekoj kraljevskoj dvorani. Bio sam zadivljen, kao da se neka drevna i divljenja dostojna obitelj skrasila tamo, u tom dijelu zemlje zvanom Concord, a da ja to nisam znao – kojoj je Sunce bilo sluga – koja nije otišla u društvo u selo – koju se nije pozivalo. Tamo iza šume, u Spauldingovoj livadi brusnica, vidio sam njihov park, njihov perivoj. Borovi su je opskrbili zabatima dok su rasli. Kuća nije otkrivena našem pogledu; drveće je raslo kroz nju. Ne znam jesam li čuo zvukove suspregnutog veselja ili ne. Čini se kao da počiva na sunčevim zrakama. Imaju sinove i kćeri. Prilično su dobro. Put za farmerova kola, koji prolazi posred njihove dvorane, ni najmanje ju ne nagrđuje, budući da se i blatno dno ribnjaka ponekad vidi u odrazu neba. Nikad nisu čuli za Spauldinga, niti znaju da im je susjed – iako sam ga čuo kako fućka dok je vozio svoju zapregu kroz njihovu kuću. Ništa nije poput spokoja njihovih života. Njihov je grb jednostavno lišaj. Vidio sam ga naslikanog na borovima i hrastovima. Potkrovlja su im vrhovi stabala. Ne zanima ih politika. Nije bilo zvukova rada. Nisam ih vidio da tkaju i pređu. No čuo sam, dok je vjetar jenjavao, najdivnije moguće, slatko, muzikalno zujanje – kao da dolazi iz udaljene košnice u svibnju, što je možda zvuk njihovih misli. Misli im nisu jalove, a nitko izvana ne može vidjeti njihov rad, jer njihova proizvodnja ne obuhvaća kvrge i izrasline. No teško mi je upamtiti ih. Neopozivo blijede iz mog uma čak i sada dok pričam, nastojeći ih se prisjetiti, i sabrati se. Tek nakon ozbiljnog i napornog pokušaja da saberem svoje najbolje misli postajem svjestan njihove prisutnosti. Da nema obitelji poput ove, mislim da bih odselio iz Concorda.

U Novoj Engleskoj uobičajamo reći da svake godine dolazi sve manje i manje golubova. Naše šume ih ne opskrbljuju žirovima. Tako, čini mi se, sve manje i manje misli posjećuje čovjeka svake godine, jer je lug u našem umu opustošen – prodan da nahrani nepotreban plamen ambicije, ili je poslan u tvornicu, i jedva da je ostala neka grana da slete na nju. Više ne grade, niti rastu s nama. U neko vedrije godišnje doba, možda neka blijeda sjenka sune preko krajolika našeg uma, sjenka koju bacaju krila neke misli u proljetnoj ili jesenskoj seobi, no kad pogledamo gore, nismo u stanju otkriti bit same misli. Naše krilate misli pretvorene su u perad. Više ne lete visoko, dosežu samo do veličanstvenosti Šangaja i Kočinčine. Te *veeeeeelike* misli, ti *veeeeeeliki* ljudi o kojima slušate!

Grlimo zemlju – kako se rijetko uspinjemo njome! Mislim da bismo se mogli uzdići malo više. Mogli bismo se popeti barem na stablo. Došao sam na svoje jednom popevši se na stablo. Bio je to visoki bijeli bor, na vrhu brda; iako sam se uprljao smolom, isplatilo se, otkrio sam nove planine na obzoru koje nikad prije nisam vidio – i mnogo više zemlje i neba. Mogao sam hodati oko stabla godinama i godinama i zasigurno ih nikad ne bih vidio. Ali najvažnije od svega, otkrio sam – bio je to kraj lipnja – na vrhovima najviših grana, nekoliko malih, nježnih, stožastih, crvenih cvjetova, plodnih cvjetova bijelog bora kako gledaju prema nebu. Odmah sam u selo odnio najvišu granu, i pokazao je nepoznatim porotnicima koji su hodali ulicama – bio je sudski tjedan – i farmerima i trgovcima drvom i drvosječama i lovcima, i nijedan nije vidio ništa slično prije, i čudili su se kao da je zvijezda pala. Pričaj o drevnim arhitektima čiji je rad jednako savršen na vrhovima stupova kao i na nižim, vidljivim dijelovima! Priroda je širila male cvjetove šume samo prema nebesima, iznad ljudskih glava i neviđene od njih. Mi vidimo samo cvjetove na livadi pod našim nogama. Borovi su razvijali svoje nježne cvjetove na najvišim granama šume svako ljeto, vjekovima, iznad glave i crvene i bijele djece prirode; a jedva da ih je vidio koji farmer ili lovac.

Iznad svega, ne možemo si priuštiti da ne živimo u sadašnjosti. Više od svih smrtnika blagoslovljen je onaj koji ne gubi časa u životu prisjećajući se prošlosti. Prekasno je, osim ako naša filozofija ne čuje pijetla kako kukuriče u svakoj staji unutar našeg horizonta. Taj nas zvuk obično podsjeti da hrđamo i da postajemo stari što se našeg zvanja i načina razmišljanja tiče. Njegova filozofija dolazi iz vremena novijeg od našeg. Ona pretpostavlja nešto čega nema kod Platona niti u Novom zavjetu. To je noviji zavjet – evanđelje po ovom trenutku. Nije zaostajao, ustajao je rano i ostajao na površini, i biti gdje je on znači biti u pravom času, u najvišem rangu vremena. To je iskaz o zdravlju prirode, to je hvalisanje za cijeli svijet – zdravlje poput izvora koji je tek potekao, nova fontana Muza, da se slavi ovaj trenutak. Tamo gdje je ona zaživjela nema zakona o robovima. Tko nije mnogo puta izdao

svog gospodara otkad je čuo taj glas?

Prednost ove ptičje vrste jest u njezinoj slobodi od tugaljivosti. Pjevač nas može lako dirnuti do suza ili smijeha, ali gdje je onaj koji nam može prenijeti čistu jutarnju radost? Kad čujem pijetla kako kukuriče na otužnom bunjištu, razbijajući strašnu tišinu našeg drvenog pločnika nedjeljom, ili možda ometajući one koji bdiju u kući žalosti, pomislim: „Nekome od nas je dobro, u svakom slučaju“ – i s iznenadnom provalom ushita dođem k sebi.

Jednoga dana lani u studenom imali smo nevjerojatan zalazak sunca. Hodao sam livadom, uz izvor potočića, kada je sunce konačno, prije zalaska, nakon hladnog, sivog dana, doseglo bistar sloj na obzoru, i najmekša, najsvjetlija jutarnja sunčeva svjetlost pala je na suhu travu i korijenje drveća na drugom kraju horizonta, i na lišće patuljastih hrastova na brijegu, dok su se naše duge sjenke protezale livadom prema istoku, kao da smo bili samo komadići prašine u njegovim zrakama. Bila je to takva svjetlost koju samo tren prije nismo mogli ni zamisliti, i zrak je bio tako topao i spokojan da ništa nije nedostajalo da od te livade učinimo raj. A kada smo shvatili da to nije jedinstvena pojava, koja se nikad neće ponoviti, nego da će se događati uvijek, beskonačan broj večeri, da će umirivati i razveseljavati svako dijete koje će onuda prolaziti, bilo je još veličanstvenije.

Sunce zalazi za neku samotnu livadu, na kojoj se ne vidi nikakva kuća, s istim sjajem i slavom kojim obasipa gradove, kao što možda nikad dosad nije zalazilo – gdje li je samo samotni jastreb da mu se krila pozlate, ili će to promatrati tek ondatra iz svoje nastambe, i tamo je žila crnog potočića usred močvare, koji tek počinje meandrirati, omatajući se polako oko trulog panja. Hodali smo u tako čistoj i jarkoj svjetlosti, koja je pozlačivala uvenule travke i lišće, tako meko i spokojno jarkoj, i mislio sam da se nikad nisam okupao u tako zlatnoj bujici, nenamreškanoj i bez žubora. Zapadne strane šuma i padina svijetlile su kao granica Elizija, i sunce za našim leđima bilo je poput nježnog pastira koji nas uvečer goni kući.

I tako lutamo prema Svetoj zemlji, dok jednog dana sunce ne zasja jarče nego ikad, i možda obasja i naše umove i srca, i osvijetli naše čitave živote velikim svjetlom buđenja, toplim; spokojnim i zlatnim, poput obale rijeke ujesen.

BILJEŠKE

[1] eng. Saunterer, op. prev.

[2] eng. village, op. prev.

[3] eng. vile, op. prev.

[4] eng. villain, op. prev.

[5] eng. sklad, op. prev.

Stihove preveo Boris Perić, osim stihova iz *Canterburyjskih priča* Geoffreya Chaucera u prijevodu Luka Paljetka, preuzetih iz *Čitanke iz stranih književnosti 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.

Henry David Thoreau

Američki književnik, jedinstven pjesnik i filozof prirode u američkoj književnosti. Thoreau je rođen (1817.), umro je (1862.) i proživio najveći dio života u Concordu, u državi Massachusettsu, gdje je počela Američka revolucija protiv britanske vlasti. Obrazovan je na Harvardu, bio je veliki čitač – na pet jezika – u rasponu od klasične književnosti i indijske i kineske filozofije, preko putopisa i pripovijesti o prvim američkim naseljenicima, do djela o flori i fauni regije u kojoj je rođen. Bio je pod snažnim utjecajem svojega prijatelja Ralfa Walda Emersona i njegove filozofije individualizma. Pripadao je transcendentalistima, skupini kvazi-mističnih progresivnih mislilaca koji su 1830. godine u Concordu pokrenuli drugu revoluciju – revoluciju američke društvene i vjerske misli. Aktivno je sudjelovao i u onodobnim političkim i etičkim raspravama u kojima se iskristalizirao kao izričiti protivnik politike federalne vlade, posebice njezina ekspanzionističkoga rata protiv Meksika i odbijanja Kongresa da donese zakon protiv ropstva na jugu Amerike. Njegov ogled *Građanski neposluh* postat će nadahnuće za nenasilne pobunjenike dvadesetoga stoljeća. Knjiga *Walden* zasniva se na njegovu iskustvu života provedenoga uz jezero Walden, gdje je proveo razdoblje od 1845. do 1847. u kolibi koju je sam sagradio, pokazujući koliko civilizacija raskida bitnu i živu vezu između čovjeka i prirode.

Biblioteka Online

knjiga 134

Henry David Thoreau

HODANJE

Naslov izvornika

Walking

© 2016 Sven Popović

**© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2016**

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednik

Krešimir Pintarić

Prijevod s engleskog

Sven Popović

Fotografija

John Muir u Yosemiteu

ISBN 978-953-345-505-1 (HTML)

ISBN 978-953-345-506-8 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-507-5 (PDF)

ISBN 978-953-345-508-2 (MOBI)

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba.**